

SYMBOLLEN EN HET VOLKSKUNDIG ERFGOED

Annick Boesmans

Symbolen zijn zichtbare tekens van een onzichtbare werkelijkheid, symbolen verwijzen naar een andere werkelijkheid, symbolen zijn objecten die in de plaats treden van dat, waarop een drift of een oorspronkelijke handeling op gericht is: een geschenk is een symbool van een relatie: dat iets vertelt over diegene die geeft en die gene die krijgt . U zal het zelf soms, bij de voorbereiding van deze monumentendag, ook niet meer weten. Het thema is inderdaad eindeloos: u vindt op internet talloze combinaties met de term symboliek. Symboliek van kleuren, van deuren, van grafstenen, vensters, daken enz. Om niet te spreken van de boeken en artikels

Structuur

Dit wordt geen allesomvattende lezing. Eerder een impressie van wat met symboliek en volkskundig erfgoed kan bedoeld worden. Ik beperk me hierbij, op verzoek van de organisatoren, tot gebouwen, kerkhoven, een aantal openbare plaatsen in Limburg en volg de structuur van het artikel dat u van Toon Naert kon lezen in de brochure symbolen ter voorbereiding van Open Monumentendag Vlaanderen. De lezing is verder gebaseerd op:

- het fotoarchief van het openluchtmuseum van Bokrijk
- gesprekken met volkskundigen,
- observaties in Limburg

Waarschuwing

Deze grafsteen is van een directeur van een fabriek die in een vliegtuigongeval stierf in Adelaide, Australië. In tegenstelling tot wat u zou denken, zijn deze duiven geen symbool van trouw, maar verwijzen zij naar de wijze van overlijden, naar het “vliegen” . Zijn echtgenote , die me de betekenis toelichtte, zegt nu dat ze te snel de grafsteen moest kiezen en dat ze het betreurt dat er geen kruis op staat. Het kruis als symbool van haar vertrouwen in het Eeuwig Leven en de verlossing door de kruisdood. Dit voorbeeld om u aan te geven dat men met de grootste voorzichtigheid met symbolen moet omgaan. Het bekijken van deze grafsteen, zonder de toelichting van de echtgenote tot andere conclusies kunnen leiden.

Het is een van de 4 potentiële gevaren waar Jo Rombouts naar verwijst:

- de symboolverklaringen die eerder fabels zijn en waarmee men zeer kritisch moet omgaan wil men zijn geloofwaardigheid behouden. Ik ben er overigens ten zeerste van overtuigd dat de volkskunde jaren lang in een slecht daglicht stond precies omdat volkskundigen van elkaar overschreven en de bronnen niet meer controleerden of op hun geloofwaardigheid toetsten
- niet elke versiering is een symbool
- niet alles bezit een maatschappelijke symboliek
- symbolen moeten spreken

Het voorbeeld van de grafsteen van de duif mag u nochtans niet weerhouden kerkhoven te ontsluiten op open monumentendag. En hoewel door de wet van 1971 die de begraafplaatsen en de lijkbezorging regelde een einde kwam aan de eeuwigdurende vergunningen maar ook aan de monumentale 19de eeuwse parkbegravingen, vindt u op vele kerkhoven nog interessante gegevens. Zonder overdrijven: kerkhoven zijn haast ideale plaatsen om op de dag van de symboliek te ontsluiten: de oud-strijders worden met vaderlandse symbolen als een stervende soldaat begraven, de klooster zusters met een eenvoudig houten kruis zonder versiering, de kinderen met engeltjes, de liberalen met geknakte zuilen of gesluierte urnen... , de katholieken met het kruis en het H. Hart. Hierbij een aantal algemene symbolen

- afgebroken zuil: symbool van het plotselinge (veelal jonge) afgebroken leven. De zuil komt voor als afbeelding op een grafmonument en als grafmonument zelf.

- Geboortester: wordt ook met een vierpuntige ster weergegeven. De vijfpuntige ster is een pentagram. O, de oudheid het symbool voor welzijn en gezondheid. In de Christelijke leer staan ze voor de 5 wonden van Christus
- Overlijdenskruisje: teken van het einde. Als Christelijk symbool het teken van het einde van het aardse leven. Christus stierf aan het kruis

- De urn: oud romeins symbool voor de dood en de rouw. Het woord urn is afkomstig van het Latijnse urna en het werkwoord urere hetgeen “verbranden” betekent.
- Inengrijpende handen: zijn het symbool van liefde, trouw en verbondenheid tussen man en vrouw
- De zeis is symbool voor de dood. De dood wordt ook wel de grote maaier genoemd, die oogst op het einde der tijden. De zeis symboliseert ook de onverbiddelijkheid van de dood.
- Fakkels is een multifunctioneel symbool. Een omgekeerde of uitgedoofde fakkel is een teken van de dood, een “brandende” van het leven na de dood
- Tenslotte is de duif in de christelijke iconografie een graag gebruikt symbool. De duif is het attribuut van de nederigheid, symbool van de eenvoud: X zegt in het Evangelie: wees voorzichtig als de slangen en eenvoudig als de duiven (Mt 10,16) Ook is zij het symbool van de zachtmoedigheid omdat het dier volgens een middeleeuwse opvatting geen gal heeft en u weet dat de gal, volgens de Middeleeuwse geneeskunde, een zeer nefaste invloed kan hebben op de mens (gal= melancholie, zwartgalligheid)

Timmers voegt er in zijn standaardwerk over de christelijke iconografie en symboliek nog aan toe: Wanneer op de grafsteen naast de afbeelding van de overledenen het Lam Gods voorkomt herinnert dat aan het “Agnus Dei qui tollis peccata mundi dona eis requiem”. Op middeleeuwse grafstenen en in de plaatsen die tot het oude prinsbisdom Luik behoorden, komt dit motief veelvuldig voor. De dodenlantaarn die op kerkhoven brandt herinnert aan de woorden van de liturgie der overlevende: *et lux perpetua luceat eis: en het eeuwige licht verlichte hen.*

En als u toch het kerkhof openstelt moet u beslist aandacht hebben voor de symboliek van de bloemen. Maar hier is meer dan voorzichtigheid aangewezen. Vandaag zijn de kleuren in de boeketten erg cultuurgebonden. Alloctonen en zij, die de dood als een overgang naar iets blijs zien, gebruiken kleuren. Sinds het begin van vorige eeuw is de overheersende kleur evenwel wit. Wit als kleur van de rouw. En waar men rond 1900 vooral aronskelken in de kransen verwerkte (omdat die bloem bijzonder weinig teeltoelen stelt), gebruikt men vandaag alle witte bloemen door elkaar. Bruidsboeketten zijn hierdoor ook niet meer te onderscheiden van rouwkransen. Maar op de graven zelf vindt u afbeeldingen van de laurier als zinnebeeld van het eeuwig leven; de roos als symbool voor de liefde, de schoonheid, de vreugde, de stilzwijgendheid en het martelaarschap. Soms is de roos geknakt. De bodemvaste lelie verzinnebeeldt de reine ziel voor de dood en de geplukte lelie is symbool voor de ziel na de dood. Maar daarover vindt u voldoende literatuur.

Alle voorgaande voorbeelden komen van kerkhoven uit Heusden-Zolder, de 19de eeuwse begraafplaats van Hasselt en deze rond de kerk van Stevoort.

Oorlogsbegraafplaatsen zijn dan weer stenen op een rij, religieuze symbolen vaak een verbeelding van de strijd of overwinning. Interessant is te kijken naar het perspectief. Is de begraafplaats een plek van rouwen, van herdenken, van overwinning of is het herdenken gericht op de toekomst? Sommige begraafplaatsen, zoals de Amerikaanse begraafplaats in het Nederlands Limburgse Margraten ademen onmiskenbaar de sfeer van de overwinnaar. Op de Duitse begraafplaats in Lommel, kan je niet om de grote treurnis heen die er hangt. Geen spoor van heroek, heldenbeelden of stoere taal, die we op de oorlogsbegraafplaats in Margraten wel tegen komen.

Een afgeleide hiervan zijn de ongevalkruisen. Jozef Weyns maakte een kruis als herinneringsteken op de plaats waar Bert Leysen, zijn vriend en directeur van de NIR, verongelukte. Hij plaatste onderaan het inschrift “bidt voor zijn ziel”, waardoor het ongevalkruis een symbolische waarde krijgt.

En langs de autosnelweg in Diepenbeek en in verschillende gemeenten in Limburg vindt u meer recente voorbeelden. Het plaatsen van ongevalkruisen is een gebruik dat zeer oud is. In het Openluchtmuseum staat het ongeluiskruis van Johannes Motman uit Hasselt dat van 1750 dateert. De tekst op het kruis verwijst naar de (onnatuurlijke) dood van Johannes Motman. De schenkster Mevrouw Martens- Vandercrabben beweerde in 1952 dat Motman van zijn paard gevallen zou zijn. Dit wordt in 1969 in een brief aan J. Weyns betwijfeld door Lambert Smets die in de Bosstraat het kruis nog heeft weten staan en van zijn ouders een andere versie hoorde: (ouders die het ook niet konden weten (!) beweerden dat Motman op die plaats gewoon dood viel).

Een kruis kan evenwel ook verband houden met een straf die in het Ancien Regime aan veroordeelden werd opgelegd: Naast “herstel van de schade aan de nabestaanden” kon een betichte veroordeeld worden tot het betalen van een “amende” (zoengeld of geldboete) die geheel of gedeeltelijk diende aangewend voor een specifiek doel, voor de vervaardiging van een glasraam, een schilderij, een kruis. Doordat deze werken, vaak kunstig gemaakt voor het oog van eenieder werden opgesteld in schepenhuis, kerk, veld en werden ze in hoofde van de veroordeelde en zijn nageslacht tot voorwerpen van eeuwige schande, tot schandtekens. Bij een kruis konden voorbijgangers bijkomend bidden voor het zielenheil van de overledene die misschien de tijd niet meer gehad had om biecht te spreken.

Zeker is dat het kruis van Johan Motman in de jaren '30 bezocht werd door mensen met tandpijn: er werd dan geld geofferd: “bewijs hiervan zijn de vele muntstukken van 0,25; 0,10 en 0,05 frank die mevrouw Martens in haar hof gevonden had.”

Van kruisen naar kapellen en kerken. Ik ga daar in dit korte bestek niet op in. Hoewel de volkskundige connotaties aan kapellen en heiligen talrijk zijn. U vindt daar voldoende gegevens over in het werk van Timmers, Christelijke iconografie en symboliek, een standaardwerk uit 1978 maar dat in elke bibliotheek te vinden is. Toch even blijven stilstaan op de haan van de kerktoeren. De haan op de toren kan een symbool zijn van de prediker. Zoals de weerhaan zich steeds tegen de wind in keert, zo keerde de prediker zich tegen de weerspannige en tegen de vijanden van de kerk. De haan is ook het symbool van de wereldrechter. Zijn gekraai in de vroege morgen, kort voor het licht verschijnt, herinnert ons aan de stem van X die de doden uit hun slaap wekt en hen oproept om ten oordeel te verschijnen. Prudentius ziet in de haan tevens de gewijde voorbode van het licht die de duivelen en de machten van de duisternis verjaagt

Men mag wel aannemen, zegt Timmers, dat deze symboliek van de haan ook de aanleiding vormde om de spitsen van de kerktorens te bekronen met een windwijzer in de vorm van een haan. Hij staat er als verdediger van zijn kerk en keert zijn gelaat naar de aanstormende winden die de boze machten verbeelden. Het gebruik van hanen op torens te plaatsen is in ieder geval zeer oud. De kathedraal van Brescia in Italië bezat er al een in de 9de eeuw en in de 10de eeuw spreekt de dichter Wolstan over de haan op de torenspits van Winchester

In verband met het evangelieverhaal van Petrus verloochening is de haan het symbool van waakzaamheid en boete. Daarom ontmoet men hem dikwijls als versieringsmotief op biechtstoelen.

Woningen, maar ook boerderijen kunnen, zoals Toon Naert al aangaf symbool staan voor het maatschappelijk belang van de bewoner. Individuen en groepen die in een bepaalde leefgemeenschap een functie uitoefenen of een plaats bekleden die hen in een speciale positie plaatst, willen dat veruitwendigen. De woningen van de notarissen, brouwers en onderwijzers zijn u bekend. Tot 1960 woonde in Stevoort de onderwijzer in een van de mooiste huizen van het dorp. Woonhuizen maar ook openbare gebouwen. De bouwstijl van katholieke gemeentehuizen in de 19de eeuw is neogotisch is, die van de vrijzinnigen doorgaans renaissancistisch. Het provinciehuis in de Lombaardstraat herinnert aan de renaissance, het College op de ring is duidelijk neogotisch

Op boerderijen, zijn de meest in het oogspringende symbolen: de jaartallen in deurstijl of muurankers, het religieuze symbool, de eerste steen, de naam van de hoeve . Jaartallen zijn niet altijd leesbaar en staan soms op de gekste plaatsen. Soms in de deurstijl, in een balk van een openhaard maar ook op schouwen.

Religieuze symbolen treft u meestal bij de vleet. Uit Zande (West-vlaanderen) toon ik een foto waar een kruis gevormd wordt met blauwe dakpannen in het dak van de stalling voor kalveren en jaarlingen.

Dat kruis komt ook in Limburg voor: volgens de heer Mathieu Driessen op de weg Bilzen- Tongeren in een van de bochten tussen Werm en Hoeselt. Maar die boerderij vond ik niet. Wel deze op de Hasseltse dreef in Stevoort, evenwel zonder kruis maar met ruitmotief. De nissen met O. L.Vrouw of andere beeldjes zijn u bekend. Maar ook hier de omzichtigheid. Niet alle kapelletjes zijn symbolen. De plaats van een kapelletje in een scheidingsmuur in dichtbebouwde dorpen of steden geeft bijvoorbeeld aan wie de eigenaar is van de muur.

Buiten de vermelding in het werk van Trefois die spreekt van de gebruiken bij het leggen van de eerste steen of het steken van de eerste schop (maar daar niet verder over uit wijdt) vond ik geen aanduidingen van eerste steenleggingen in boerderijen. Toch lijkt het me interessant na te gaan welke tekens jongen bouwheren vandaag aanbrengen. Luc Indsteeg bijvoorbeeld verwijst met een molen en een muzieknoot verwijst naar zijn interesses.

Graag zou ik in dit verband even willen stilstaan bij de metseltekens. Zijn het figuren, tekens in baksteen-metselwerk¹ De gegevens: In diverse gebouwen in baksteen komen figuren voor, die tijdens het metselen, in een min of meer contrasterende steen in de muur zijn aangebracht. De figuren worden meestal gevormd door kopse lagen stenen. Zelden werden strekse lagen of daartoe speciaal gehakte stenen aangewend. De bakstenen waarmee de figuren gevormd werden zijn meestal zwart gesinterd of door reductie in de oven zwart geworden. Eigenlijk betreft het onbedoelde bijproducten van het niet altijd te controleren bakproces in de oude steenovens. Metseltekens komen voor in een groot gebied dat zich uitstrekt over de noordelijke grensstreek van Frankrijk (Frans-Vlaanderen en de Thierache), het voormalige gebied van de zuidelijke Nederlanden (de provincies Vlaanderen, Henegouwen, Brabant, Antwerpen en Limburg) en het westen van Duitsland (Nederrijn-Westfalen, Nedersaksen en Sleeswijk-Holstein). In dit gebied werden de metseltekens ononderbroken toegepast tussen de 15de en 19de eeuw.

In veel gevallen zijn de figuren willekeurig in de gevel aangebracht en bestaat er geen compositorisch verband met de omtreklijnen van de gevel of de gevelopeningen. De gebruikte figuren zijn in te delen in een aantal typen:

- Andreaskruisen maken een kwart uit van het totale aantal tekens en het merendeel ervan heeft de elementaire vorm van twee diagonaalsgewijs gekruiste balken.
- Latijnse kruisen.
- Ruiten.
- Harten, die voornamelijk terug te vinden zijn in de muren van boerderijen.

De oorsprong

Aan de oorsprong en betekenis van deze figuren werd menige theorie gekoppeld, variërend van simpele verklaringen als decoratieve elementen tot gewichtige verklaringen als geheimzinnige tekens die hun oorsprong vinden in Germaanse riten, mythen en runetekens en hierdoor als aanduiding gebruikt worden van het lokale recht. Toch zijn er in archivalische bronnen tot op heden nog geen verklaringen gevonden voor het fenomeen van de metseltekens.

De motieven zelf en de plaats die ze in de gevel innemen laten toe om volgende opmerkingen te formuleren: vele patronen hebben ongetwijfeld een decoratief effect, maar theorieën die verbanden trachten te leggen met de Oud-Germaanse cultuur of een oorsprong binnen de bouwloodsen en onder metselaarsgilden situeren, zijn wellicht louter hypothetisch. Er is namelijk n aspect dat het vrijuit toekennen van een diepere betekenis aan de metseltekens in de weg staat: met name het feit dat de figuren uitsluitend voorkomen in bakstenen gevels. Zoals gezegd ontlenen de hun contrast met het overige metselwerk aan kleuren die eigen zijn de gesinterde of verglaasde koppen of aan het kleurverschil tussen de gebruikte kleisoorten, maar een omvangrijk gebruik van natuursteen wordt nergens vastgesteld.

De vormen zijn voor het overige in veruit de meeste gevallen ingepast in hetzelfde stramien als het metselverband. Het betreft dus niet alleen metseltekens, maar expliciet “baksteen-metseltekens”. Het gebruik blijkt dus alleen in zwang geweest te zijn bij de in baksteen bouwende metselaars. Opvallens is echter dat het metselverband in alle gevels niet altijd gerespecteerd wordt, maar dat regelmaat wel kenmerkend is voor de metseltekens. Het mag daarom niet uitgesloten worden dat figuren mogelijk werkstukken zijn van leerlingen die een proef moesten afleggen om hun vakmanschap te bewijzen.

Voorbeelden in Limburg: de Cannaertshoeve in Stevoort, de binnenkoer van het kasteel van Alden biesen en het Hooghuis van Tessenderlo in het Openluchtmuseum van Bokrijk.

Recent kan men aan de tekens op de buitengevel de “dieventekens” voegen.

Dit teken werd door Mathieu Driessen aangetroffen op de gevel van zijn woning. Dieventekens, zo bevestigt de procureur des konings zijn geen recent fenomeen en komen vaak voor. Er is zelden geweten wat ermee bedoeld wordt, het staat enkel vast dat huizen die overvallen zijn, tekens droegen. Een enkele keer de rudimentaire afbeelding van een hond.

¹H.H.M. STRIJBOS, *Metseltekens*, (*Restauratievademecum*, blad 01-1 - 01-18), Rijksdienst voor Monumentenzorg, Zeist, 1993.

Volkskundige gebruiken die bij het huis horen zijn o.m het steken van de mei op het dak. Door het meivieren -zo zegt Trfois werd het huis onder de hoede geplaatst van het lang-leve-takje²: Ook bij geboorte en huwelijk, het binnenhalen van de oogst werd vroeger de mei gestoken. De meiboom is de jongere ontwikkeling van een tak, een vruchtbaarheidssymbool. Gebruikt men er een naaldboom voor dan gebeurt dit omdat deze door zijn altijd groen blijven een bijzondere groeikracht schijnt te bezitten, valt de keus op een loofboom dan is dat omdat de uitbottende blaren een symbool zijn van het in de lente uitbottende vegetatieve leven³. dr. J. Weyns begroef de placenta bij de geboorte van zijn kinderen in de tuin en plantte er nieuwe berken op. Uit de groei van de berken zou hij de levensloop van de kinderen kunnen aflezen.

Tegen blikseminslag werd donderbaard op het dak geplant, die aan Donar gewijd was. Laurierblad op een zolder beschermden de woning tegen donder en bliksem. Dat staat zo vermeld bij Dodoens in het Cruydt-boek uit 1644 maar was toen al een ouder gebruik. Sporen van dit gebruik vinden we in de gewijde palmtakjes die ingemetseld werden onder de bovenste stenen van een haard of aangebracht achter het kruisbeeld op de schouw in deuropeningen. In de kiel van de daknok werden wel kruisen geplaatst zoals in de Wellenshoeve in Bokrijk wordt aangetoond.

Hoefijzers zijn een algemeen bekend talisman, gelukbrengers met een afwerende kracht. De vraag is waarom. Volgens Trefois werden van oudsher door silhouetten van gestileerde dieren als heilbrengende tekens ter bescherming van have en goed op het dak geplaatst. In Friesland ziet u op de daken gestileerde zwanen, soms een paard of een haan. Breughel' Kermis en de Boerendans van Jan Teniers zien we dat gebleekte paardenschedels op het dakstro Later zegt Trefois werden de schedels door hoefijzers, attributen van het paard, vervangen.

Als u de kans hebt om een boerderij (of een woning) open te stellen, zoekt u dan naar inscripties in oude balken, muurschilderingen, siertegels met bijbelse tafereelen in de schoorsteen of in keuken, kloppers op de deuren, ramen in glas en lood met symbolen van het beroep van de bewoner of naar hartjes in het toilet.

Man bijt hond en ook het Belang van Limburg gingen laatst in op het hart-motief van de oude, doorgaans losstaande houten toiletten met een uitgesneden hartje in de deur. Waarom had die opening de vorm van een hart, en bijvoorbeeld niet de vorm van een tennisracket, een parallellopiidum of Lon Degrelle? Zo vroeg zich man bij hond af en antwoordt Wel, het hart is een kaartmotief. En het kaartspel had, net als het toiletbezoek, eeuwenlang een eerder pejoratieve betekenis. Toch moeten we ook hier voorzichtig zijn. D. Lamarq auteur van het latrinaire gebeuren zegt :

“Hoewel het hart in de iconografie en het hartmotief in de volkskunst het onderwerp waren van studie en onderzoek blijft het hartje in de deur van het toilet voorlopig een raadsel Vast staat dat naast het hart af en toe ook het ruit-, het klaveren of het schoppenmotief werd gebruikt. Elementen die verwijzen naar het kaartspel; Een andere denkoefening ziet het hartenmotief en de andere kaartkleuren als een seksueel symbool. Het hart zou een gestileerd achterwerk zijn; ruiten een vagina, schoppen een copulerend paar. Klaveren zou dan weer een vruchtbaarheidssymbool zijn verwijzend naar het gebruik om in de haver klaver

²TREFOIS,C.V., *Ontwikkelingsgeschiedenis van de landelijke architectuur*, Antwerpen, 1950, p 255

³WINKLER PRINS ENCYCLOPEDIË, Amsterdam- Brussel, 1952, 13de deel,p 516

te zaaien, waarbij na het maaien van het graan de klaver vlugger opschoot ...”⁴ Veel aannemelijker is het versieren van de lichtopening. Zoals op deze luiken van een oude boerderij in Sint-Lambrecht-Herk, in Heusden-Zolder

Wat kan u in een dorp of gemeente aan symboliek tegenkomen. De borrelsteen in kasseiwegen. In Bokrijk ligt er voor Sint Gummarus in een hoek van 90 met de voordeur van de herberg een grotere steen. Het verwijst naar het gebruik dat de herbergier de kasseilegger trakteerde die die steen legde. De kans is klein dat velen onder u nog kasseiwegen kennen in hun dorp. Maar het verhaal was te mooi om het u te onthouden.

Ernstig: heksenkruisen en hagelkruisen zal u vermoedelijk niet meer aantreffen maar u vindt beslist nog uithangborden, wapenschilden, schandpalen, duiventorens en kleuren... Een paar voorbeelden.

- In vele gemeenten komt de zwaan als naam van een herberg. Hoewel de zwaan bij de meeste schrijvers, ook bij Vondel het dier der minne is, is zij bij Poirters het embleem van den suyveren handel en wandelömdat haar gevederte de vochtigheid van het water, waarin zij toch rondzwemt niet opneemt.⁵
- Bij **gemeentelijke wapenschilden** is andermaal voorzichtigheid aangewezen: in dat van Beringen bijvoorbeeld ziet u de rechtstaande beer. Nu, in de christelijke iconografie is de beer een beeld van de onzuiverheid, onkuisheid en zinnebeeld van geweld.⁶ Navraag bij het stadsbestuur van Beringen leert dat de beer er als een visuele weergave van de naam Beringen bedoeld is: een beer met ringen door de neus.
- **Schandpalen.** In de Middeleeuwen en de moderne tijd zat of stond de delinquent bij de te pronkstelling op een openbare plaats, vastgeketend aan een muur, op een bank tegen een paal, op een verhoog op een ladder in een kooi of in een kluisterhout om er gedurende enige tijd aan het misprijzen van de bevolking overgeleverd te worden. En dat misprijzen werd wel eens in daden omgezet door het gooien van slijk en bedorven voedsel De kaak permanent of gemproviseerd stond dus op een publieke plaats, meestal op het dorpsplein of een der hoofdmakten van de stad. Toch kon ze ook elders worden opgericht, bv op het galgenveld of langs een openbare weg buiten de stad. Opschriften en zinnebeeldige voorwerpen maakten het gepleegde misdrijf kond aan het publiek. De kaken waren meestal voorzien van blazoenen, gesculpteerde figuren en andere verfraaiingen. Maar zij staan altijd symbool voor het lagere rechtspraak
- **De kleuren.** Blauw wordt algemeen als een kleur gezien die H. Maria toebehoort, maar dat wil niet zeggen dat alle boerderijen waarbij blauwsel aan de kalk werd toegevoegd (om de vliegen weg te houden) aan Maria zijn toegewijd. En na het voorbereidend werk aan deze lezing zou ik stellen: als u iets als een symbool wil duiden, moet u het doen omdat de aangever van het symbool u zegt dat het als een symbool bedoeld is.

Tenslotte vormen de zwarte vlaggen vandaag een modern symbool van protest tegen de aanleg van een stort of zijn zij symbolen van een eis: zo in Opoeteren voor de aanleg van fietspaden of In Lummen voor

⁴LAMARCQ D., *Het latrinaire gebeuren*, 1993, p 122

⁵TIMMERS J.J.M., *Christelijke symboliek en iconografie*, Haarlem, De Haan, 1978, p206

⁶TIMMES, O.c., p. 204

het omhakken van de bomen langs de “dodenweg”. Terwijl die bomen soms zelf symbool zijn. In Alden Biezen bijvoorbeeld leiden 7 dreven naar de Kapel van O. Lieve Vrouw van 7 smarten en in Borgloon is u de Tjenneboom ongetwijfeld bekend. Symbool van de plaats waar ooit een heks verbrand werd. Op het kerkhof van Hasselt tenslotte en dan eindig ik waar ik begon wijst men de bezoekers expliciet op de overheersende rode kleur van de beuken. Rood is warm, symbool van de liefde van het offerbloed van Christus en van de vele martelaren is

Lezing naar aanleiding van Open Monumentendag 2002